

Deme Tamás

KARÁCSONY SÁNDOR TERMÉSZETES RENDSZERÉRŐL

„Senki sem különálló sziget; minden ember a kontinens része” (John Donne)

„Mindig az egészből kell kiindulnom” (Karácsony Sándor)

Karácsony Sándor, akit okkal tartanak sokan a XX. század legnagyobb pedagógus-tudósának (Kontra György) komplex **neveléstudományi** örökséget hagyott ránk. Könyvsorozatának az alcíme (A neveléstudomány társaslélektani alapjai, majd A társaslogika alapjai) előre jelzik: a szerző a tudomány asztalára tette le gondolatait, még hozzá rendszerben. Akik ez a rendszerét nem ismerik, azok az életmű sok érdekes részletét emlegethetik, de annak lényegét csak akkor ismerhetik meg, ha egészében látják, szemlélik Karácsony tudományos rendszerét. Ami nem „módszer” (Kodály hatalmas zenei nevelési szisztémája is sajnos módszerként ment át a hazai köznyelvbe), nem különálló tanítástechnika, vagy tanügykritika, hanem teljes rendszer, olyan műegész, amelyet ő maga „természetesnek” nevezett, s akként bizonyított.

A rendszerek szemlélete

Mindenekelőtt illendő a fogalomtisztázás a bevett terminológiákban, azok szinonim halmaza és aktualizálása körül, majd a szerző saját fogalomhasználatában.

A rendszer kifejezés valamely létezők, dolgok, objektumok tulajdonságainak összefüggésére utal, ezek egymásra hatását, környezetét, kimeneti, bemeneti jellegzetességét, folyamat-voltát, szabályozottságát jelenti, totalitásként megjelenő elemek sokaságával.

Az ókortól a középkoron át jelenkorunkig több elvont és konkrét rendszert hoztak létre a filozófiában, teológiában, kozmológiában, a természet- és társadalomtudományokban. Ma is emlegetjük Arisztotelész állatrendszerét, Newton inerciarendszerét, Linné zootaxonomiai rendszerét, Mengyelejev periódusos rendszerét. Ezek a rendszerek azonban többnyire mesterséges rendszerek, mert általában csak egyetlen tulajdonságot kiemelve, egyetlen célra szervezve hoztak létre rendszertani csoportokat. A természetes rendszerek (systema naturalis) funkcióik által, s nem egy célra szervezett összefüggés-alakulatok. (Ilyennek tartják a méhek vagy a hangyák „társadalmát” is .)

Rendszert jellemez az entrópia fogalma is, amely az energia átalakulási képességét jelző fizikai mennyiség. A zárt rendszerben egy folyamat megfordíthatósága (reverzibilitás), az állandóság jele. Ha a folyamat meg nem fordítható (irreverzibilis), a rendszer entrópiája nő. Az entrópia a rendezetlenség mértéke. Az entrópia rendszer-modellje közhasználatú metafora lett a termodinamikán és az informatikán túl is. A negentrópia pedig törekvés egy rendszer rendezettségére.

A rendszertudományt, amely objektumok szevezetten együttműködő egységek elméleti elemzésével foglalkozik, leginkább a magyar származású osztrák Ludwig von Bertalanffy (1901-1972) nevéhez kötik. Jeles műve, az „Adalékok egy általános rendszertanhoz” (magyarul 1986) a világhírt hozta meg számára. Kevésbé ismert Karinthy Frigyesnek a rendszerszintű összefüggéseket megsejtő, a hálózatok működését a „kisvilágok” létezésében feltáró írása, a „Minden másképpen van” (1929), amelyben előrevetíti a pár lépésben minden embert elérő hálózat (six degrees of separation), azaz hatlépésnyi távolság elvét. Mára már egyetemes bizonyítást nyert, hogy a „kisvilág” nemcsak társadalmi létező, hanem a legtöbb bonyolult hálózatban felbukkan, a világhálóban éppúgy, mint a sejtekben. Rendszert alkot.

A rendszerszerű összefüggés a hálózatelmélet révén aztán az elmúlt félévszázad egyik sikere lett. Milgram (1967) és mások mellett a magyar Barabási Albert László dolgozta ki ennek az elméletét („Behálózva”, 2003). A hálózatelmélet arra az ősi tapasztalatra is épít, amelyet Jorge Luis Borges így írt le. **„Minden kapcsolódik mindenhez”**.

Hálózatok

A hálózatelmélet azóta a rendszerek egyik ma közismert fajtája lett. Csermely Péter (1958 -) biokémikus, hálózatkutató „A rejtett hálózatok ereje” ((2004) művében határozottan kijelenti: a rendszer nem csak összekapcsolt elemek együttese, ennél magasabb szintű összefüggés. Barabási ezt így fejezi ki: „„Manapság egyre inkább felismerjük, hogy semmi nem történik elszigetelten. A legtöbb esemény és jelenség része egy komplex, univerzális kirakójátéknak, amelynek sok-sok darabja egymással kapcsolatban és kölcsönhatásban áll, egymást befolyásolja. Elkezdtek belátni, hogy egy kis világban élünk, melyben minden minden mással össze van kapcsolva. Egy most születő forradalomnak vagyunk a tanúi, melynek során a különböző tudományágak tudósai felfedezik, hogy a komplexitásnak szigorú szerkezete van. Elkezdtek megérteni a hálózatok fontosságát.” Csermely szellemes bizonyítását adja annak, hogy emberi kapcsolataink révén minden további bonyolítás nélkül maximum öt-hat lépésben kapcsolatba kerülhetünk az angol királynővel, vagy az USA elnökével. Hiszen kapcsolataink hálózata működik abban a nagyobb egységben, ami maga is egy (láthatatlan) rendszer.

A pszichológiai hálózatok alapjait Carl Gustav Jung 1921-ben teremtette meg, amikor megjelentette híres könyvét a pszichológiai típusokról. Stern differenciál pszichológiája (Stern, 1911); a tipológia (Jung, 1969; Kretschmer, 1921) és a faktoranalízis (Cattell 1978; Eysenck, 1970; Spearman, 1931) csak néhány iskola azok közül, amelyek az emberi psziché vonásaiból alkotható hálózatokon alapulnak. (Csermely, 2004)

Társas viszonyok

A kapcsolatokat másképpen viszonynak is szoktuk nevezni. A viszonyulás, azaz a reláció (matematikában) a dolgok tulajdonságainak minősített esete. Hozzárendelés, összefüggés. Ez a kapcsolat lehet egy dolog (vagy más létező) és egy másik létező objektum között, de lehet sokaságok közötti összefüggés is. Az utóbbi esetben olyan nagy viszonyhalmazhoz jutunk (mint az látható Karácsony társaslélektani rendszerében), amely mátrixhoz, vagy a modern informatika több dimenziós operációs rendszeréhez hasonlítható.

Barabási A. László: írja: „A matematikusok ezt a jelenséget óriáskomponens megjelenésének nevezik, amely tartalmazza a pontok jelentős részét. A fizikusok perkolációnak hívják, és azt mondják, hogy éppen tanúi lettünk egy fázisátalakulásnak, olyannak, mint amikor a víz megfagy. A szociológusok azt fogják mondani, hogy egy közösség alakult ki. Bár különböző tudományágak különböző elnevezéseket használnak, abban mindnyájan egyetértenek, hogy ha egy hálózatban véletlen módon választunk ki és kötünk össze (azaz viszonyítunk – D.T.) pont-párokat, akkor valami különleges történik. A hálózat kritikus számú él elhelyezése után drasztikusan megváltozik. A változás előtt rengeteg kicsi, elszigetelt pontcsoportot látunk, emberek különálló csoportjait, akik a csoportokon belül kommunikálnak. A változás után pedig egy óriáscsoportunk lesz, amelynek majdnem mindenki része.” (Barabási, 2003) Ez a szemlélet tetten érhető több más tudományban, pl. a nyelvészetben, s a pszichológiában is. Ahogyan a modern nyelvészet túlnőtt a csak leíró, deskriptív nyelvtanokon, ahogyan a modern pszichológia, szociológia átlépett az egyéni eseteleírásokon, magából „kitermelve” a szerkezet-elvet hangsúlyozó strukturális-, vagy a működés-elvet hangsúlyozó funkcionális szemléletet, ahhoz hasonlóan alakult ki Karácsony Sándor neveléstudományi rendszere is, túllépve a leírás-tanokon és egyént vizsgáló analíziseken. Társas-viszonyulásainkban élünk.

Módosítva Descartes mondatát, azt mondhatnánk – egymáshoz viszonyulunk, tehát vagyunk. Karácsony rendszere társaslelki működésünk kapcsolati összefüggésein (hálózatán) alapul, funkciók együttesét, kölcsönösségét, markáns különválását és egymásra hatását jelző viszony-spektrumot hozva létre. A társaslelki relációk – a psziché egészével s egymással is szembenálló – feszültségei (példa: társadalom – tudomány; vagy tudomány – művészet) viszonyulnak egymáshoz s egyúttal az egészhez. Alkatunkon, beállítódásainkon (attitűdökön), helyzeteinken, a ránk ható erőkön és ezek intenzitásán múlik, melyik viszonyunk, mely kategóriája jellemez, vagy dominál az adott időpillanatban, milyen térben, miféle előzmények után, miféle következmények előtt.

Karácsony neveléstudományi rendszerének jellemzői

Karácsony az Ocsúdo magyarság (O.M, 1942.) írása közben jött rá, hogy maga ugyan állandóan, folyamatos rendszerszemlélettel figyelte és írta a neveléstudományi írásait, de mások számára ez nem volt mindig nyilvánvaló. Ezért kezdi ezt a kötetét egy vallomással: „...azt hittem, eddig azt hittem, már régesrégén kifejtettem rendszeremet. Megint csak a magam terminológiája szerint: nem is tehettem egyebet, hiszen nincs külön rendszerem, hanem **az a rendszerem, hogy élek és mozgok, gondolkodván**. Nem is azzal maradtam én adós, amivel a barátom adósának érez. (...) Rendszernek a mesterséges rendszereket nevezik és tartják erre mifelénk a tudomány berkeiben szorgoskodók. Ha az ember viszont minden különösebb rendszer nélkül él és mozog tudományosan és elég intenzíven, no meg jó ideje él és mozog, működése nyomán, meg kicsit annak következtében is **természetes rendszerben** mutatkoznak gondolatai.” (O.M. 1942.)

Ennek a természetes rendszernek a jellemzői közé tartozik mindenekelőtt az **empíriából**, a személyes megtapasztalásból való kiindulás, az ellentmondások feltárása, létező feszültségek – mint előzmények és következmények – bemutatása. Az egyik személyes, vallomások megjegyzéséből kiderül saját hivatás-élményének a kezdete. A tanári hivatásra való korai rádöbbenéséről, a kamaszkorából tisztán megmaradt pillanatról s majdani tanár-létének tetteit figyelő érzékeny önreflexióiról így ír:

„1902 őszén irattak be Debrecenben első gimnazistának. Szeptember 10-én 8-9ig volt az első latinóránk. **Kilencórai tízpercben láttam meg világosan**, hogy az Isten tanárnak szánt. Attól fogva ösztönösen is, tudatosan is készültem erre a pályára. Figyeltem, kritizáltam, töprengtem, terveztem, **milyen az ember, ha tanár.**” (O.M. Kiemelés D.T.)

Innentől folyamatosan sorolja Ocsúdo magyarság könyvében a „természetes rendszer előzményei” alcím alatt saját rendszerének jellemzőit.

- Autonómia. („...hamar **önállóvá**, magamnakvalóvá és autodidaktává lettem” uo.)
- Társas lelkület. („termérdek sok mindentől és **mindenkitől** tanulhattam...” (...) Az én hallgatóságomat nem érdekelte az én tudományom (...) ellenben azt kereste óvatosan és tapogatózva: mi az, ami **mindkettőnket s egyben valamennyiünket** egyformán érdekel. (...) Keresnem kellett állandóan a hallgatóságom egyedeinek a szemebogarárt, hogy kiolvashassam belőlük: egy úton járunk-e még mindig, az történik-e, aminek történnie kell.” (uo.)
- Viszonyulás. („Miatán azonban senkinek semmiféle rendszere dogmává nem merevedett bennem, a tanuláshoz csak egyetlen lehetősége maradt számomra, ha **viszonyulok** ahhoz, akitől tanulni szeretnék. Mindenkitől lehet tanulni, s így én **megtanultam mindenkire viszonyulni.**” uo.)
- Holisztikus szemlélet. („minduntalan való újrafogalmazás (...) mert mindig **az egészről kell**

- kiindulnom.**” (uo.)
- Empátia. („Esetről esetre feladtam magamat, **belehelyezkedtem a másoknak a világába,** hogy megérthessem.” uo.)
 - Az egyetemessé váló jelentés. („Kiderült, hogy amit diákkoromban tapasztalati úton megsejtettem, **minden esetben érvényes** vastörvény.” uo.)
 - A személyre szóló jelentés. („...azzal, hogy viszonyultam hozzá, kinek-kinek a maga ügye történt az órán, még ha nemszeretem dolga is, mégis az ő dolga... Ha előadtam is, figyeltek az emberek, mert megérezték, hogy viszonyultam hozzájuk, **személy szerint mindenkivel egyenként és együttesen is** hányjuk-vetjük meg a problémát.” uo.)
 - Objektivitás. („...csakugyan **a tényeket** magukat fogtam vallatóra.” uo.)
 - Pszichológiai alap. „Csak az érdekli a résztvevőket, ami **pszichologikum.**” uo.)
 - Paradigmaváltás az aktualitásban. („Ezelőtt egy korszakkal logicizmus jellemezte a tananyagot: mi és hogyan? Ma az a kérdés: **miért és minek?**” u.o)
 - Szintézisteremtő több szempontúság. Karácsony rendszere hármasszempontból tekinti át a nevelés lényegét: **társaspszichológiai előfeltételekkel** (függetlenség, őszinteség, világosság, szabadság, hitbéli bizonyosság, siker, érvény, familiaritás) **társaslogikai előfeltételekkel** (a vonatkozások logizmái: a jel, jelkép és tett), a szillogizmusok és a tételek transzcendens természete, a tételek mellérendelő volta (egyik a másikhoz képest) és a **társasviszonyulás filozófiai lehetőségeivel.** Állítva, hogy a létezés, az egzisztencia maga is transzcendens. „Nevelésről lévén szó, azért fontos ezt hangsúlyozni, mert az így felfogott lét nem magyarázható. **A nevelésnek sem az tehát a célja, hogy magyarázza a magyarázhatatlant.**”

A hármasszempont egybefogása és az ebben megvalósuló reláció-szemlélet különleges, tudományos eredményt hozott – a viszonyok viszonyaiból teremtve rendszert.

Életművének igazi értője és nagy bemutatója, Kontra György ezt írta erről a rendszerről:

- „Egyedülálló..., mert a valóban megélt pedagógiai szituációkat általánosította elméletileg. Az ő írásba foglalt életművén kívül **nincs a magyar szakirodalomban olyan oeuvre, amely szervesen összefüggő pszichológiai, logikai és filozófiai alapokra építve fejtené ki a pedagógiát.**” (Kontra: Karácsony Sándor, a nagyhírű professzor, 2002.)

A rendszeralkotó alapok Karácsony korának, a XX. század elejének **legmodernebb** tudományos irányzataiból nőttek ki (pl. a generatív grammatika, F. de Saussure, a néplélektan, W. Wundt, a folklorisztika, H. Paul és mások köréből). Ezeket az alapokat Karácsony saját elveivel ötvözte, **megújította, meghaladta,** illetve teljesen eredeti szemléletté formálta. (A társaslélektani hálózat létrehozása előtt ugyan kötődött Wundt elméletéhez, de maga írta le, hogy a „Völkerspyschologie” teljesen elavult, „néplélek” már nincs.) A végeredmény teljesen más, új, komplex alkotás, a terminusa is különbözik – „társas-lélek”. A nyelvészetet átkötötte, integrálta egy akkor még nem is létező új diszciplína közegébe, a kommunikációelméletbe. A tudományos rendszer természetességhez tartozik, hogy **saját tapasztalataiból** emelte ki az általánosítható elméletet. Eredményeiben a személyes tapasztalat mellett az is érték, hogy „felöleli **a neveléstudomány valamennyi területét** az óvodapedagógiától a felnőttek neveléséig. (...) végigélte a pedagóguspálya minden szakaszát (...) A családi nevelés minden mozzanatát alaposan megismerhette, mivel saját három gyereken kívül még két rokongyerek is növekedett a házában. Azért szükséges mindezt fölemlíteni, **mert több olyan pedagógiaprofesszorral találkoztam, aki sohasem tanított semmiféle iskolában.**” (Kontra György, i.m.)

A életmű összegzésekor alkalmazott hármas viszonyrendszer eredendően **társas szemlélet**. Az individuum pszichológiáját, a formális logikát és a klasszikus módon kategorizáló filozófiát Karácsony kellő tisztelettel félretette, s eléjük, fölénk építette az összes új társas relációt. Egyértelműen kijelenti, hogy **az érzelem, az értelem és az akarat nem nevelhető, a hit oktatása és az életérzés egyéni „kezelése” lehetetlen**. Ugyanakkor ezek társaslelki relációban, kölcsönösségben való együtthatása lehetséges, **s létező a művészeti, tudományos, társadalmi, vallási nevelés és a közösségi élet-érzés filozófiáján alapuló jogi nevelés**.

A **kontroll és kritika** kérdése természetesen felmerülhet, hiszen – ahogy Kontra György megjegyzése jelzi – eredeti, szerves és új neveléstudományi nézetei elvileg még **lehetnének „tévesek, másodlagosak, értéktelenek”**. Nos, ezek külön-külön is ellenőrizhetők. Korunk tudományos igényeivel a nézetek és állítások ellenőrzése a rész-diszciplínák (pszichológia, logika, filozófia, pedagógia) elemzéseivel megvizsgálható. Az értékelésekben az tanulságos, hogy a rész-diszciplínák közelmúltbeli és jelenben élő szakemberei szinte kivétel nélkül eredetinek, működőképesnek, modernnek, aktuálisnak (máig alig közismertnek) tartották Karácsony Sándor rendszerét. (Részletező felsorolás igénye nélkül csak pár nevet idézve – Szabó Árpád, Kontra György, Kövendi Dénes, Oláh Andor, Lükő Gábor, Forrai Katalin, Buda Béla, Bagdy Emőke, Lendvai Ernő, Mérő László, Küllős Imola, Lendvai L. Ferenc, Fülel-Szántó Endre, Péntek János, Szilágyi N. Sándor, Szépe György, Andrásfalvy Bertalan, Lányi Gusztáv nevét és gondolkodását idézem.)

A társas lelki működés főbb relációi alrendszerként működnek. A tudományos viszonyulás **jel-rendszerben**, a művészi viszonyulás **jelkép-rendszerben**, a társas akarat (társadalmi) reláció **tett-rendszerben** létezik.

A fejlődéslélektan rendszere

Rendszertani példa a fejlődéslélektan is. A Szárszón 1943-ban előadott Magyar nevelés című tanulmányában már táblázatba foglalható kategóriákkal és rendszerszemléletű folyamat bemutatásával találkozunk. Az ekkor már kidolgozott öt társaslélektani alapviszony (érett felnőttekre vonatkozó) kategóriái olvashatók a felső vízszintes sorban: Jog (társas életérzés); művészet (társas érzelem); tudomány (társas értelem); társadalom (társas akarat) és vallás (közösségi hit). Ezeknek való megfeleléssel találjuk a baloldali oszlopnál a lelki fejlettség (növekedés) négy főbb korszakát, a gyermeki kortól, a prepubertás-korú, majd a pubertáló kamasz korszakán át az „ifjú felnőtt” (adoleszcens) szintjéig. Az individuális lélektanban jelzőkkel és egyénre vonatkoztatott jellemzőkkel szokásos az elemzés. Karácsony társaslélektani fejlődéselméletében (a társaslélektan nem azonos a szociálpszichológiával) mindig legalább két fél viszonyát tárja fel (akár felnőtt-és fiatal esetében, akár a kortárs fiataloknál), bináris egymásrahatások feszültségében. Az időbeli előrehaladásnak tehát nem egy-, hanem összefüggésében öt dimenzióját mutatja meg a **fejlődéslélektani rendszer-táblázat**.

Ez látszólag csak mennyiségi tényező. Ám szemantikai mélysége van az összefüggésnek, ha látjuk, hogy a mese nem egy általános jellemzője a gyerekeknek, hanem ez a vallási viszonya. Az adoleszcensnél sem valamely (a sok közül egy) magatartási jelenség a „harc” állandó igénylése, hanem az ifjú felnőtt jó társas közérzete, vagyis jogi relációja. A kamasz „szerzet” jellegű társadalma, szerzetesi klauzúrája (is az eskü-átok fekete-fehér világnézetével (helyesebben vallásával) és szabályt felfedező tudományával együtt lesz megérthető. Jó tudni, azt is, hogy, aki az iskoláskor elején tiltja a gyerekek „játékát”, az a jó társas életérzésüket rongálja és voltaképpen „jogot” sért. Karácsony fejlődéslélektana a társas rendszer része.

Fejlődéslélektani táblázat

<u>Érett felnőtt</u>	<u>jog</u>	<u>művészet</u>	<u>tudomány</u>	<u>társadalom</u>	<u>vallás</u>
<u>adoleszcens</u>	<u>harc</u>	<u>liturgia</u>	<u>dogma</u>	<u>rítus</u>	<u>Kétely</u> és <u>kritika</u>
<u>pubertáló</u>	<u>totem, tabu</u>	<u>remek</u>	<u>Fogadalom,</u> <u>szabály</u>	<u>Szerzet/</u> rend	<u>eskü,</u> <u>átok</u>
prepubertás	<u>verseny</u>	<u>munkakedv</u>	<u>gyűjtemény</u>	<u>csapat</u>	<u>mítosz</u>
<u>gyermek</u>	<u>játék</u>	<u>spontán öröm</u>	<u>utánzás</u>	<u>ad hoc társaság</u>	<u>mese</u>

„Karácsony Sándor fejlődéslélektanában az a legértékesebb és legeredetibb, hogy **társas**. A **kisgyerek természetes társa a szülege, a kölyöké a vezetője, a kamaszé az eszményképe, az ifjú pedig az ellenfele**” – írta erről az összefüggésről Kontra György, monográfiájában. A fejlődés vonalának, az életkori előrehaladás szintjeinek növekvő sorrendű rendezése után Karácsony feltárja még az idősödő földi élet és lélek elkopásának lehetséges (de egyáltalán nem szükségszerű) veszélyeit is. A felnőtt embert nemcsak „érettként”, hanem „túlérettként” vagy „kiszáradtként” is ismerhetjük. A megterhelt, hajszolt, néhol ingerszegény vagy épp sokkhatásokkal megrongált idegrendszer elbutulással jelentkező védekezését felfedezhetjük a visszafelé mozduló zuhanásban is. Ez nem mindenkinél adódik, de a lelki fejlődésnek egy megfordított, visszafelé haladó, inverz folyamata is létezik.

A nagykorúságból megöregedő, öreg, vén és aggyastyán állapotokat a szerző így írja le:

- "Nem csak a fejlődés irányvonalát mutatja ez a táblázat, **a visszafejlődésnek, a megöregedésnek**, a divatból kimenésnek, a lassú elmúlásnak is ugyanez az irányvonala, csak éppen ellenkező előjellel, hátulról visszafelé. Egyén és közösség egyformán kezd megöregedni: elgépiesednek a gesztusai, megmerevednek a formái, alsóbbrendűekké, fejletlenebbekké, erőtlenné bátortalanodnak a tartalmi elemei. A közösség életében a jog harccá bizonytalanodik, a művészet kultikus kényszerselekedetté gépiesedik, a tudomány dogmatikussá merevül, a társadalom aktív cselekedetrendszere és passzív alkalmazkodása rituálissá hétköznapiasodik, vallás helyébe a finom kétely, vagy a kevésbé finom kritika lép.” (Kontra, i.m.) Ezek azok az összefüggések, amelyeket a gerontológia, a gerontopszichiátria (és esetleg a gerontagógia) külön-külön megfogalmaz néha, de rendszerszerű összefüggései Karácsony elméletében igen egyszerű és közérthető formában találhatók.

A társaslélektan rendszere

Karácsony fejlődéslélektanában a főbb társas viszonyulások mellett lévő, ún. köztes, vagy „hibrid” relációkat is megmutatja a hálózat. Ezek a közeli relációk közti kapcsolatok által generált viszonyulások. A társasakarati – társadalmi és a társasértelmi – tudományos relációk közti feszültség („a tettek a meggondolásokhoz viszonyulnak”) a helyzet értékelését igényli. Így alakul ki az értékviszony, mint felemás, hibrid reláció. Ahogy Kontra György fogalmazta: „Az értékelő lelki működésnek ez az elhelyezése Karácsony Sándor sajátosan újszerű találmánya.” A táblázatba foglalható rendszer kilencszer kilenc, azaz nyolcvanegy kategóriát (avagy Kövedi Dénes szavaival „kukucskáló nyílást”) hoz létre. A pozitív társaslélektani rendszer táblázata ezeket a viszonyokat mutatja:

POZITÍV TÁRSASLELKI KATEGÓRIÁK

vallás	világnézet	társadalom	érték	tudomány	erosz	művészet	technika	jog	+
bölcs	politika	igény	független	kormányzat	állam	közvélemény	ország	társ	jogi
való	agitáció	szereződés	illúzió	nyelv	barátság	konvenció	ildom	otthon	technikai
szép	forradalom	ajándék	őszinte	siker	manér	forma	rutin	nép	művészi
illő	utópia	karitás	eszmény	kultusz	szerelem	izlés	divat	falu	erotikus
igaz	probléma	szolgálat	világos	érvény	törvény	hagyomány	sablon	értelmség	tudományos
kellő	program	officium	eszme	okmány	szakma	haza	etikett	város	értékes
jó	reform	áldozat	szabad	szinvon	exercitus	szokás	szervezet	ifjúság	társadalmi
üdvös	szekta	osztály	hős	akadémia	hivatás	történelem	párt	iskola	világnézeti
szent	nevelés	szeretet	mártír	világrend	misszió	nemzet	felekezet	szofokrácia	vallásos

A legfelső vízszintes sor az érett felnőtt ember társaslelki viszonyait jelzi, a bal oldali függőleges oszlop (a felső sor azonos terminusaiból alakított jelzőkkel) viszont az adott reláció intenzitásbeli szintjein helyezi el a reláció fokait, a szomatikus pólustól a pneumatikusig. Minél „lejjebb” nézzük egy viszonyulás fogalmait annál intenzívebb kategóriákat találunk – a pneumatikus pólushoz egyre közelebb. Példa lehet a társadalmi viszonyulás, ahol (a fejlődéslelektanilag is fokozati sort alkotó) „igény”, „ajándék”, „szolgálat”, „áldozat” egyre érettebb (felnöttebb) kategóriái után a „szeretethez” mint a társadalmiság legintenzívebb fokához jutunk. Az érdeklődésünk és témánk alapjául szolgáló „nevelés” szintén a rendszer „áhitatos” (transzcendens) fokán található, világnézeti relációként. Ez a társaslelektani táblázat megtalálható Karácsony axiológiai, értékelméleti könyvében, a Magyarok kincsében.

Érdekes a példa kedvéért a szerző gondolatait megidézni a rendszer egyik relációjának értelmezéséhez. A társas életérzés, vagyis a „jogi viszony” kategóriáit így értelmezhetők: A jog társaslelki életérzés. Másféle az életérzésem, ha éhes vagyok vagy fádom, és megint másféle, ha a másik embertől félnem kell. Akkor nem kell félnem tőled, ha biztosítalak téged afelől, hogy részemről nem esik bántódásod. A jogi viszonynak az az előfeltétele, hogy az embernek társa legyen. A társ a jogi viszony hordozója. Ha a társam érzelmi telítettségű, akkor ő nép. A nép mindenféle társas viszonyulása művészi, jelképekben fejezi ki magát. Karácsony y Sándor szerint mindenki a nép közé tartozik akkor, amikor az érzelem van benne túlsúlyban. Idetartoznak a művészek, költők és írók is. „Ha a másikhoz értelmileg viszonyulok, a társam értelmiség. Az értelmiség tudományos életet él. Itt sem lehet pontos határt húzni, nem iskolai végzettség kérdése, mindenki idetartozik, aki értelmi életet él. Az ifjúság tette kész, közéjük tartozik az utánunk következő generáción kívül mindenki, akinek még "nem jött el az ideje". Amikor úgy viszonyulok a másik emberhez, hogy viszonyunkat a pneuma hatja át, a társam „bölcs”. Az ifjúságot sem nevelni, sem felszabadítani nem tudja az értelmiség; erre a közösségnek csak azok a tagjai képesek, akik magasabb (intenzívebb) feszültségi fokon állnak, mint az ifjúság maga. ... Vannak egyáltalán ilyenek? Igen, vannak. A pogány görögök azt mondták rájuk, az öregek vagy a bölcsek (gerontes, szophoi), ... Mi szofokráciának nevezzük az ilyen emberféleség közösségét.” (Karácsony Sándor: A magyar demokrácia, Exodus, 48. p.)

A társaslélektani összefüggések tükör-rendszere

Karácsony tanítványai – professzoruk előadásai és saját jegyzeteik alapján – rekonstruálták a pozitív táblázat negatív változatát is, a megromló, pervertálódó lelki működés modelljeként. Ez mintegy tükörképe a pozitív rendszernek, kiegészítő (komplementer) kategória-hálózat. Tudomásunk szerint az egyik növendék, Jánosi Sándor munkája tette lehetővé a (sok helyütt újrafogalmazást igénylő, archaikus kifejezéseket használó) „negatív táblázat” elkészülését. A társaslélektan „értéktelenségi táblája” ugyanazt a viszonyhálózatot, s ugyanazon szintek, fokok oszlopait használja, mint a pozitív tábla, ám az előző pozitív kategóriák negatívba átforduló ellentét-fogalmaival (művészet-gicc; tudomány-sarlatánizmus, illetve bölcs-őrült; szép-rút; igaz-hazug; szent-profán, stb.) Karácsony „Nyugati világnézetünk felemás igában” könyvében elemzően mutatja be az európai filozófia pozitív fogalomtárának (az antikvitással megkevert) jelentésbeli perverzióját, az értékek értéktelenséggé züllesztését, amely a háborús ideológiákban tettenérhető. Globalizálódó korunk perc- és döng-mániáiban ez fedezhető fel. (A Marilyn Manson jelenség, a sátán- és iszonyat-kultuszok, a pornográf- és erőszakfilmek, a szexualitás tárgyá rontása, a drog, pornó, pedofília, gyerekkereskedelem és a mindezeket megszokott eseménnyé relativizáló ideológiák farizeusi lelkületének térnyerése is rendszerre áll össze.) Karácsony Sándor két világháborút átélt tapasztalata e területen is megelőlegezte avagy előre jelezte az „emberből elővigyorgó állat” korunkbeli esélyeit, veszélyét.

-	patológia	mecha- nika	gicc	perver- zítás	sarlatán- izmus	talmi	kaszt	téboly	babona
patológi- kus	egoizmus	provincia	pánik	falanszter	abszolutizmus	rabszolga	zsarolás	mameluk	őrült
mechani- kus	börtön	robot	előítélet	diplomácia	frázis	aranyalap	klán	korteskedés	álom
giccse	gyarmat	szemfényvesztés	kontárság	drasztikum	sztárrendszer	élvezet	kéjbecsár	reakció	rút
perverz	telep	majmolás	pacuhaság	bujaság	orgia	tőke	kegy	eldorádó	helytelen
sarlatán	burzsoázia	előírás	urbanitás	pornográfia	ponyva	haszon	filiszter	labirintus	hazug
talmi	zsodoma	rang	rög	prostituáció	adminisztráció	fakszni	hatalom	jelszó	farizeus
kasztos	janicsár	egylet	szélhámos	uniformis	züllöttség	idealizmus	élődi	destrukció	rossz
tébolyult	kaszárnya	klub	perc	profi	protekción	üzlet	klikk	páholy betyárbanda	kárhazatos
babonás	szofisták	herézis	labancság	motosz	káosz	obsitos	gyűlölet	idomítás	profán

Karácsony neveléstudományi természetes rendszerének szerves része a társaslogikai, valamint a társas filozófiai alrendszer. Ezek szintén táblázatos összefüggésekben elemezhetők, de itt és most csak említést kapnak, részletező megismertetésük egy másik tanulmány feladata.

A természetes rendszernek már a szerző korában is voltak kritikussai. A kritikák azonban igazi értékelő elemzések és érvek hiányában meg sem közelítették Karácsony életművének szintjét s a rendszer- valamint folyamatosan újrafogalmazott tudományos utóéletének ismerete nélkül megragadni sem tudták a szerző rendszerszemléletét.

Az nyilvánvaló, hogy a hetven-nyolcvan évvel ezelőtti kifejezések egy része frissítést igényel. Az is nyilvánvaló, hogy rövidebb, a mai kor értelmezési struktúráihoz igazodó „keretezés” (frame) és egyszerű, mai példákkal gazdagított szövegmagyarázatok (explication de texte) szükségesek a rendszer megértéséhez. Ezeket az újrafogalmazásokat az életmű ismerői –

elsősorban Kontra Györgynek és munkatársainak köszönhetően - az elmúlt évtizedekben folyamatosan művelték. Karácsony Sándor rendszerének léte, tudományosságának ténye ma sem kétségbevonható. A fenti kis eszmefuttatás ennek a bizonyítéka kívánt lenni.

A rendszer és a tudományosság megértéséhez a filozófia kulcsát keressük elő, s adnánk azoknak, akik valóban elkötelezik magukat a neveléstudomány megértése és megújítása terén. A filozófia azért kerül ide kulcsként, mivel Karácsony életművét elemezve Kontra György sebészi pontossággal fogalmazta meg ennek az igényét:

„A magyar pedagógiának egy baja van, de az halálos: nincs neki filozófiája. Így volt ez akkor is, amikor Karácsony Sándor ezt a diagnózist leírta 1941-ben s így van ez azóta is, mindmáig. Nincs nevelésfilozófiánk, mely áthatná a nevelőközösségeinket és neveléstudományunkat.” (i.m.)

A igényelt nevelésfilozófia vágyáról (s **irányáról**) olvashatunk a „Magyar nyelvtan társaslélektani alapon” című par excellence neveléstudományi műben:

„Az idő mozdult közben egyet, nem a mi eleink tévedtek. Az idő mozdult, s ennek jelei a szellemi élet egész vonalán észrevehetőek. Mi sem tettünk egyebet, mint új imperatívusoknak engedelmessé váltunk és új kérdőszókra kellett feleletet adnunk. Tegnapunk analizált, a logikum érdekelte, az egyéniség felszabadításának problémája állott figyelme előterében, a materiát kellett meghatározni, az okság és törvényszerűség módszerével dolgozott. Sejtésem szerint a ma a **szintézis** feladata előtt áll, a **pszichologikum** érdekli, a közösség felszabadításának problémája áll figyelme előterében, a **pneumát** kell meghatározni, és módszerében **teleologikus**. Csak éppen akkor lehet igaza, ha a tegnap igazságait átmentheti a mába, és – átfogalmazva, de lényegében épen – testálhatja a holnapnak, sőt, holnaputánnak.”
Ecce scientia. Quod erat demonstrandum.

2013. november 26.

Irodalom:

- Karácsony Sándor: Ocsúdó magyarság, Széphalom Könyvműhely, Bp. 2002.
 Karácsony Sándor: Magyar nyelvtan társaslélektani alapon, Széphalom K. Bp. 2010.
 Karácsony Sándor: Nyugati világnézetünk felemás igában. Széphalom K. Bp. 2012.
 Karácsony Sándor: A magyarok kincse, Széphalom Könyvműhely, Bp. 2008.
 Kontra György: Karácsony Sándor, a nagyhírű professzor, BIP, Bp. 2002.
 Kövendi Dénes: Függelék (K.S. axiológiai kötetének utószava) Széphalom, Bp. 2008.
 Heltai Miklós (szerk.) Karácsony Sándor pedagógiája, Kairosz, Bp. 2012.
 Gyulai Árpád: Karácsony Sándor társaslélektani rendszeréről (Új Ped. Szemle, 1999. III.)
 Deme Tamás: Karácsony Sándor pedagógiájának aktualitása (PhD, KLTE, Debrecen, 2002)
 Deme Tamás: Ami történik és ami van; Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1994.